

Metraščio „Acta Baltico-Slavica” trečiasis tomas skiriamas žinomam mokslininkui, indoeuropiečių kalbų tyrinėtojui prof. dr. Janui Otremskiui, išvariusiam plačią ir gražią vagą ir baltistikoje, nemažą savo turiningo gyvenimo dalį praleidusiam Vilniuje. Jis prasideda trumpu mokslininko biografija ir jo darbų, atliktų 1910–1966 m. laikotarpiu, bei darbų apie jo mokslinę veiklą, bibliografija, parengta H. Otremskos. Toliau eina 26 įvairių šalių mokslininkų straipsniai, kurie turinio ir keliamų problemų įvairumu primena paties J. Otremskio nepaprastai įvairią mokslinę veiklą. Beveik visi jie yra susiję su baltų kalbomis, jų kultūra ar istorija.

P. Aristė straipsnyje „Über einige zigeunerische Lehnwörter im Lettischen” akivaizdžiai įrodo, kad žodžiai *bakris* „ein großer Schafbock”, *maņgāt, maņguōt* „betteln, bitten, zu erhalten suchen”, *miņdža* „ein mannstolles Frauenzimmer” latvių kalboje kilimo yra iš čigonų kalbos (plg. čig. *bakrō* „Schafbock”, *mang-* „to ask, pray, entreat”, *mindž, mintš, minš* „Cunus”).

Sugretindamas šaknies *sup-* vedinius slavų kalbose su tos pačios šaknies vediniais lietuvių kalboje, plg. liet. *supti, sūpinti* ir t.t., S. Bonkas („Dawne **sūp-* || *sūp-* || *sou̯p-* w języku litewskim”) mano, kad lietuvių kalboje jie nesą tokie gausūs, kaip slavų kalbose, ir, be to, šaknies **soŭ* || **setŭ* reikšmė lietuvių kalboje esanti artimesnė senesnei jos reikšmei. Nesiginčijant dėl šių autoriaus išvadų, vis dėlto negalima nepažymėti, kad, jas darydamas, jis remiasi slavų kalbomis apskritai, o iš baltų kalbų kažkodėl tik viena lietuvių kalba. Be reikalo autorius nepanaudoja naujesnių lietuvių kalbos žodynų, jų tarpe ir E. Frenkelio etimologinio žodyno. Veiksmažodis *supuiskoti* negali kaip bendra turėti su šaknimi *sup-*, kaip norėtų autorius (26 p.), kadangi jis yra veiksmažodžio *puiskoti* „draikyti, mėtyti” priešdėlinis vedinys. Veiksmažodžio *sūpinti* (25 p.) būtojo laiko forma *supyn(i) au* (?) lietuvių kalboje yra neįmanoma. Galimas daiktas, kad F. Kuršaičio fiksuoti žodžiai *sypas* ir *sypnas* „gebeuteltes Mehl, Brot von gebeuteltem Mehl” yra skoliniai iš lenkų kalbos, tačiau dėl jų lenkiškųjų originalų kalbininkams, matyt, dar teks ateityje pasivarginti.

L. Bednarčukas („On Certain Participial Constructions in Balto-Slavic, Germanic and Celtic”) trumpai paliečia tokias sintaksines konstrukcijas, kur dalyvis ir verbum finitum yra jungiami sujungiamuoju jungtuku, vadinasi, ir dalyvis, ir veiksmažodis atlieka tą pačią sintaksinę funkciją. Kaip ir kai kurie kiti tyrinėtojai¹, jis mano, kad tos konstrukcijos yra sintaksinis archaizmas, o ne šiaurės indoeuropiečių inovacija.

T. Buch („Mundartliche Entpalatalisierungserscheinungen im Litauischen”) tyrinėja kai kurių priebalsių depalatalizaciją Punsko apylinkių lietuvių tarmėje, esančioje šiaurės vakarų Lenkijos teritorijoje (Seinų apskritis). Ji parodo, kad šios tarmės priebalsių inventorius nuo lietuvių literatūrinės kalbos priebalsių inventoriaus skiriasi minkštųjų *c, dz, č, dž, š, ž, r* nebuvimu. Čia vartojami tik kietieji priebalsiai *c, dz, č, dž, š, ž, r*, ir, vadinasi, minkštieji jų koreliatai yra išnykę, virsdami kietais. T. Buch pagrįstai mano, kad toks priebalsių sudėties pakitimas čia yra įvykęs dėl lenkų kalbos įtakos. Tačiau manyti, kas lietuvių kalbos fonologinė priebalsių sistema čia yra visai adaptavusis prie lenkų kalbos fonologinės priebalsių sistemos, negalėtume, kadangi lenkų kalboje priebalsiai *č, dž* ir *c, dz* turi minkštuosius koreliatus *č, dž*² lygiai taip, kaip ir priebalsiai *š, ž* ir *s, z* turi minkštuosius koreliatus *ś, ź*. Skirtumą nuo lietuvių literatūrinės kalbos (ir Punsko tarmėje anksčiau egzistavusios) priebalsių sistemos ir lenkų kalbos priebalsių sistemos sudaro tai, kad atitinkamų minkštųjų priebalsių lenkų kalboje yra dvigubai mažiau, negu lietuvių kalboje ir negu kietųjų priebalsių. Taigi

¹ Plg. V. Ambrazas, Lietuvių kalbos dalyvių ir veiksmažodžių konstrukcijos su *ir* bei jų slaviški atitikmenys, — Baltistica, I (1), 1966, 65.

² Ne visai aišku, kodėl autorė rašo, jog lenkų kalbos *č* ir *dž* neturi minkštųjų koreliatų. Dėl to plg. Z. Sticher, Über das gegenseitige Verhältnis der heutigen polnische n Phoneme *s* und *z* — *ź*, — Die Welt der Slaven, VI, 1961, 121–124.

dviejų kalbų — lietuvių ir lenkų fonologinių priebalsių sistemų interferencija yra davusi visai naują fonologinę sistemą, besiskiriančią ir nuo lietuvių, ir nuo lenkų kalbų fonologinės priebalsių sistemos. Viena to pakitimo priežasčių buvo lietuvių kalbos minkštųjų priebalsių \hat{c} , \hat{dz} , $\hat{č}$, $\hat{dž}$, \hat{s} didesnis artikuliacinis ir akustinis artumas kietiesiems c , dz ir $č$, $dž$, $š$, negu minkštiesiems lenkų kalbos vidurio liežuvio priebalsiams \acute{c} ir \acute{dz} , \acute{s} ir dėl to priebalsiai c , dz , $č$, $dž$, $š$, $ż$ čia buvo interpretuoti kaip neturį, minkštųjų koreliatų. Visiška adaptacija prie lenkų kalbos reikia laikyti minkštojo r išnykimą.

Galima būtų dar pridurti, kad tokio pobūdžio priebalsių c , dz , $č$, $dž$, $š$, $ż$, r ir \acute{c} , \acute{dz} , $\acute{č}$, $\acute{dž}$, \acute{s} , $\acute{ż}$, \acute{r} sinkretizmas įvykęs ne tik šiaurės Lenkijoje, bet ir beveik visame pietiniame Lietuvos pakraštyje (Veisiejai, Leipalingis ir kt.), o rytinėje lietuvių kalbos ploto dalyje, betarpiškai susisiekiiančioje su baltarusių kalba, greta lenkų kalbos įtakos priebalsių sistemai tam tikrą įtaką turėjo ir baltarusių kalba, kurioje priebalsiai $č$, $dž$, $š$, $ż$, r visai neturi minkštųjų koreliatų. Rytinėse lietuvių kalbos tarmėse (Tverėčiaus ir kt.) depalatalizuojami netgi priebalsiai d , t , baltarusių kalboje taip pat neturį minkštųjų koreliatų.

Remdamasi tuo, kad Punsko tarmėje prieš priešakinės eilės balsius e ir \acute{e} l ir s yra kieti priebalsiai (plg. *laisc* „leisti“, *sanas* „senas“, *sėja* ir kt.), o prieš a l ir s gali būti minkšti (*kāla* „kelia“, *fausa* „rausia“), T. Buch mano, kad l ir s „depalatalizacijos“ metu e ir \acute{a} dar skyrėsi, bet prieš \hat{c} , \hat{dz} , $\hat{č}$, $\hat{dž}$, \hat{s} , $\hat{ż}$, \hat{r} virtimą kietais e ir \acute{a} buvę jau sutapę į vieną garsą, kadangi po pastarųjų priebalsių e ir \acute{a} yra išriedėję į a (p. 34–35). Čia visų pirma reikia pažymėti, kad l ir s prieš žemutinio pakilimo balsius e , \acute{e} ($> \acute{e}$) galėjo būti iš viso nepalatalizuoti, t.y. iš seno išsilaikyti kieti ir, niveliuojantis e ir a opozicijai, e čia galėjo iš karto virsti a . Ypač l prieš e ir \acute{e} galėjo išlikti iš seno kietas, kadangi gana dideliame pietų, vidurio, šiaurės rytų ir rytų lietuvių kalbos plote jis minėtais atvejais yra taip pat kietas. Tik dėl to, kad e ir \acute{a} raidos rezultatas yra vienas ir tas pats balsis a , vargu galima manyti, kad \hat{c} , \hat{dz} , $\hat{č}$, $\hat{dž}$, \hat{s} , \hat{r} virtimas kietaisiais priebalsiais Punsko lietuvių tarmėje yra įvykęs jau po e ir \acute{a} sutapimo į vieną balsį. Prieš priešakinės eilės balsį e minėti priebalsiai galėjo niekada nebūti minkšti ir e iš karto virsti a , o \acute{a} savo keliu, minkštiesiems priebalsiams virstant kietaisiais, išriedėti į a . Taigi apie „ e ir \acute{a} sutapimą“ čia kalbėti nėra lengva, geriau kalbėti apie e ir a sutapimą. Lietuvių literatūrinėje kalboje e ir a po minkštųjų priebalsių yra skiriami tik rašte, o ne fonetikoje. Tai, kad „Lietuvių kalbos gramatikoje“ (I, Vilnius, 1965) yra skiriama e ir a po minkštųjų priebalsių yra vienas iš didelio konservatizmo (šiuo atveju netgi anachronizmo) lietuvių literatūrinės kalbos normalizacijoje pasireiškimų.

Didžioji V. Cimochovskio straipsnio „Etymologische Miscellen“ dalis skirta indoeuropiečių kalbų „žemės“ pavadinimų etimologijai. Iš esmės čia jis pritaria J. Otremskio „žemės“ pavadinimų kilmės ir raidos interpretacijai³, manydamas, kad indoeuropiečių areale pradiniais „žemei“ pavadinti reikia laikyti du skirtingus žodžius $*g'hem-$ ($*g'hom-$), plg. liet. *žėmė*, sl. *zeml'a*, lot. *humus*, ir $*d(h)em-$ resp. $*d(h)en-$, plg. alb. *dhe*, s. air. *dū* ir kt., kurie kontaminuodamiesi galėję duoti kai kurių indoeuropiečių kalbų pavadinimus, plg., pvz., het. *tekan* $< *degan < *d(h)eg(h)om$ — hetitų kontaminacinį darinį iš $*d(h)on-$, $*d(h)om-$ resp. $*d(h)em-$ ir $*gon-$ $< *g'hom-$ ($*g'hon-$) ir pan. J. Otremskis yra manęs, kad panašūs kaip hetitų „žemės“ pavadinimai yra atsiradę ne kontaminacijos keliu, o buvę asindetiniai s. ind. *balam ojas* „jėga ir stiprumas“ tipo dviejų žodžių junginiai, kurie virtę sudėtiniais žodžiais. Vis dėlto V. Cimochovskio atskirų kalbų žemės pavadinimų raidos interpretacija atrodo labai sudėtinga. Mums rodos, paprastesnė interpretacija yra pasiūlyta P. Krečmerio, kildinusio indoeuropiečių „žemės“ pavadinimus iš $*dh(e)g'hom$ „žemė“⁴, plg. duntiraštinės hetitų kalbos *tekan* „žemė“ (kilm. *tagnaš*, naud. *tagan*), hieroglifinės hetitų kalbos *dakam* ir tocharų A *tkam* „žemė“. Liežuvio priešakinio ir užpakalinio priebalsių junginys, atsi-

³ Žr. J. Otrebski, *Miscellaneés onomastiques*, — LP II (1950) 19 t.

⁴ Žr. P. Kretschmer, — *Glotta*, XX, Wien, 65–67.

radęs dėl šaknies balsio redukcijos, galėjo išlikti tik hetitų *t(a)gan* ir tocharų *A tkam*, o kitose indoeuropiečių kalbose jis, kaip prieštaraujas tarimo normoms, buvo pašalintas arba metatezės keliu (plg. gr. $\chi\theta\acute{\omega}\nu$ „žemė“), arba suprastinant pradžios priebalsių grupę (pvz., $*dhg'h > g'h$ – baltų ir slavų kalbose ir pan.)⁵.

Straipsnio gale V. Cimochovskis etimologizuoja dar keletą albaniškų žodžių, daugiausia iki šiol neturėjusių etimologijos (*akull* „unversehrt, integer, sine defectu“, *sill* „Frühstück“, *thirr* „Russ“, *zverk*, *xverk* „Nacken, Genick, Hals“).

L. Dambriūnas („The Problem of the Norm for Standard Lithuanian“) liečia lietuvių literatūrinės kalbos normų problemą. A. Laigonaitės konstatuotą tendenciją lietuvių literatūrinėje kalboje kirčiuoti veikiamosios rūšies es. laiko dalyvių vienaskaitos vardininko galūnę galima būtų aiškinti tuo, kad šių dalyvių vardininke ryškėja tendencija ilgąjį *a*, esantį galūnėje *-ās* (*dirbās*) susieti su kirčiu, panašiai kaip žodžio viduryje neretai ilgasis *a* yra siejamas su kirčiu, kadangi šiaipjau daiktavardžių ir būdvardžių vienaskaitos vardininko galūnė *-as* turi trumpą *-a-* ir neturi kirčio. Kitaip sakant, vardininke pastebime tendenciją turėti nekirčiuotą *-as* (su trumpuoju *a*) ir kirčiuotą *-ās* (su ilguoju *a*).

V. Drotvinas („Сложные имена существительные типа *vaik-palaikis* в литовском языке“) detaliai nagrinėja sudurtinių žodžių, turinčių antrąjį komponentą *palaikis*, *-ė*, darybą ir reikšmę. Abejonių čia kelia, ar teisingai, sekdamas savo pirmtakais, V. Drotvinas žodžių *vaik(a)palaikis*, *arkliāpalaikis*, *bernāpalaikis* ir pan. antrąjį komponentą laiko būdvardžiu. Turint galvoje tai, kad lietuvių kalboje būdvardis dėsningai eina tik pirmuoju sudurtinių žodžių komponentu, tuo atveju, jeigu šio sudurtinio žodžio minėtas komponentas būtų būdvardis *palaikis*, *-ė*, lauktume tik *palaikvaikė* ar *palaikžmogis* tipo darinių. Dėl šios priežasties minėtų sudurtinių žodžių komponento – *palaikis* sinchroniniu požiūriu nederėtų sieti su būdvardžiu *palaikis*, *-ė*. Sinchroniniu požiūriu čia mes turime tam tikras funkcijas atliekantį elementą, primenantį priesagą, vadinamąjį sufiksoidą⁶. Diachroniniu požiūriu minėtų žodžių antrasis komponentas galėtų būti daiktavardis *palaikas* (*palaikai*, *palaikos*) „liekanos, atliekos, likučiai, palikimas“.

A. Gateris („Synonym gebrauchte Komposita und Juxta-composita im Lettischen“) tyrinėja žodžių junginių ir sudurtinių žodžių santykį latvių raštuose ir tarmėse. Jo nuomone, senesniuose latvių raštuose ir daugelyje tarmių vyrauja sintaksiniai kompozitai (*koka sirdis* tipo), o literatūrinėje latvių kalboje ir vakarinėse tarmėse – sudurtiniai žodžiai (*koksirdis* tipo), nors rašytojai kilę iš rytų Latvijos ir dabar dar dažnai vartoja sintaksinius kompozitus greta sudurtinių žodžių.

V. Grinaveckis („Преобразование дифтонгических сочетаний *il, im, in, ir, ul, um, un, ur* в *iel, iem, ien, ier, uol, uom, uon, uor* в говорах литовского языка“) konstatuoja, kad dviejose viena su kita nesusisiekiančiose Lietuvos vietose (Nemakščiai, Viduklė ir Ručkūnų k. netoli Vilkijos) balsiai *i, u* tvirtapradžiuose dvigarsiuose prieš *l, m, n, r* yra virtę į *ie, uo* (*pilti > pielti* ir pan). Neaišku, kodėl autorius mano, kad minėtų balsių virtimas į *ie, uo* nebuves galimas dėl „tarmės fonetinės struktūros“ = dvibalsių *ie, uo* nebuvimo prieš *ē, ā* virtimą į *ie, uo*. Ir jau visai be reikalo V. Grinaveckis norėtų mėginti balsių *i, u* tvirtapradžiuose dvigarsiuose prieš *l, m, n, r* virtimą į *ie, uo* sieti su kuršių kalbos įtaka, kadangi J. Endzelynas kuršių kalbos ypatybe yra laikęs visų balsių (ne tik *i, u*) pailgėjimą prieš *r* (ne prieš *l, m, n*)⁷. Ir tik tai, kad Viduklės, Nemakščių, Žalpių apylin-

⁵ Вяч. В. Иванов, О значении хетского языка для сравнительно-исторического исследования славянских языков, ВСЯ, II, Москва, 1957, 77; Общеиндоевропейская, праславянская и анатолийская языковые системы, Москва, 1965, 25, 27.

⁶ Žr. V. Urbutis, – Dabartinė lietuvių kalba, Vilnius, 1961, 120.

⁷ Žr. J. Endzelins, Latviešu valodas gramatika, Rīgā, 1951, 7.

kėse nėra toponimų, susijusių su kuršio vardu⁸, sulaiko autorių nuo tvirtinimo, kad anksčiau čia gyvenę kuršiai (p. 68), nors vargu ar tokių vietovardžių nebuvimas gali būti „faktu“, kad čia nėra gyvenę kuršiai. Straipsnio gale autorius išreiškia mintį, kad *i, u* tvirtapradžiuose dvigarsiuose prieš *l, m, n, r* virtimas į *ie, uo* galys būti savarankiškas lietuvių kalbos tarmių procesas, priklausęs nuo kirčiavimo ypatybių, nors jos plačiau ir neargumentuoja. Kalbamas pakitimas galėtų būti paaiškinamas taip. Lietuvių kalbos tarmėse kirčiuotų tvirtapradžių dvigarsių, jų tarpa *i, u + l, m, n, r* pirmasis sandas pailgėja⁹, o šiose tarmėse *i, u*, būdami platūs, ilgėdami yra virtę ir platesniais garsais – dvibalsiais *ie, uo*, o ne siaurais ilgais *ī, ū* ar pusilgiais *i, u*.

K. O. Falko straipsnis „Ze studiów nad hydronimią Suwalską : *Gnilik – Kelik*“ yra vienas iš serijos tų darbų, kurie autorių yra išgarsinę, kaip Lenkijos Suvalkijos toponimikos tyrinėtoją. Didžioji šio straipsnio dalis skiriama ežero vardo **Gilikas* slavėjimo keliams, pradedant XVI a. ir baigiant šių dienų to vardo forma (*Gielich* – 1556 m., *Gilis* – 1558 m., *Gnilik* – 1563 m., *Gilig* – 1736, *Kielich* – 1826 m., *Kelig* – 1965). Pati analizė čia atlikta taip išsamiai ir sumaniai, kad gali būti pavyzdžiu daugeliui tyrinėtojų. Gana įdomūs ir kai kurių kitų baltiškujų vietovardžių slavėjimo keliai (*Somonis* > *Sumovo*; *Awdzieniec, Audziuk, Awdziejek* > *Oldziuk, Udziejek, Uzdziejek*).

H. Kronaseris („Heth. *eku-* „trinken“ und andere Archaismen des Hethitischen“) nurodo, kad hetitų kalba mažiausia keturiais atvejais yra išlaikiusi pirminį veiksmazodį, sudariusį pamatą heteroklitiniams *r/n* abstraktams. Tai unikaliniai veiksmazodžiai *waš-* „pirkti“ ir *neku-* „temti“, išsaugoti vienu hetitų, o taip pat veiksmazodis *eku-* „gerti“, išsaugotas hetitų ir tocharų, ir *šup-* „miegoti“, išsaugotas hetitų su arijais ir slavais (germanais). Het. *šu-* „voll“ H. Kronaseris sieja su s. ind. *sūtu-* „Schwangerschaft“, *sūti-* „Geburt“ („das Vollsein“ > „das Schwangersein“).

Ypač svarbi yra H. Kronaserio plėtojama mintis, kad senieji indoeuropiečių heteroklitikai galėję turėti ir šaknies balsių kaitą *e : o* : nulis, plg. la. *asins* „kraujas“ ir het. *ešhar*, gr. *ἔαρ*. Tai leidžia mums kiek kitaip pažiūrėti ir į šaknies balsio *a* kilmę baltiškuose žodžiuose – liet. *vāsara*, at. *vasara*; liet. *vākaras*, lat. *vakars* (plg. sl. *vesna* ir sl. *večerb*). Iki šiol yra manoma, kad *vasara*, kaip ir *vakaras*, šaknies *a* turi dėl balsių asimiliacijos¹⁰: esą, iš pirminio **vesera* buvę padaryti **veseris* ir **paveseris*, o vėliau dėl progresyvinės asimiliacijos **paveseris* virtęs į *pavāseris*, paskatindamas ir formą **veseris* virsti į *vaseris* (pagaliau ir pirminis **vesera* tokiu pat būdu virtęs *vasara*). Tokiam aiškinimui galima prikišti tai, kad: 1) balsių asimiliacija lietuvių kalboje paprastai būna regresyvinė, o ne progresyvinė, 2) išvestinio žodžio *pavaseris* įtaka **veseriui*, dar toliau **veserai* nelengva patikėti. Be to, ir *e* virtimas į *a* kirčiuotame skiemenyje (**pavēseris* > *pavāseris*), turinčiame *e* ne absoliučioje žodžio pradžioje, neatrodo pagrįstas. Krinta į akis tai, kad lietuvių kalbos tarmėse pasitaiko ir *vaseris*, ir *pavaseris*, ir net *vasera* Ch NT 89₄₆, 139₇, bet niekur nėra **veserio* ar **veseros*. Dėl to ir *vakaras* vargu ar dėl balsių asimiliacijos gali būti kilęs iš **vekeras*¹¹. Vadinasi, nagrinėjamųjų žodžių šaknies *a* gali būti senosios šaknies su *a* (< *o*), besikaitaliojusios su ta pačia šaknimi, turinčia *e*, apibendrinimo rezultatas.

Mintis, kad šaknies *ek**- (plg. het. *eku-* „gerti“, lot. *aqua* „vanduo“ ir kt.) denominatyvinis darinys galėjo reikšti „geriamąjį vandenį“ (pastarasis kai kuriose indoeuropiečių kalbose yra iš-

⁸ Daugiau, negu J. Balčikonis, šaknies *kurš-* toponimikos yra pateikęs K. Būga, žr. K. Būga, Rinktiniai raštai, III, Vilnius, 1961, 248.

⁹ Apie to pailgėjimo priežastis žr. Baltistica, II (2), 1966, 122.

¹⁰ Žr. P. Skardžius, Dėl balsių asimiliacijos, – APh VII (1938); Dėl *vasaros* žr. taip pat įdomų R. Ekerto straipsnį „Liet. *vasara* = sl. *vesna*“, – Lietuvių kalbos leksikos raida, Vilnius, 1966, 143 – 154 (ir ten nurodytą literatūrą).

¹¹ Kas kita yra vidurinio abiejų žodžių nekirčiuoto skiemens *e* virtimas į *a* – jis lengviau su-
prantamas.

stūmęs heteroklitinį vandens pavadinimą), galėtų būti paremta ir atitinkamais baltų kalbų žodžiais, plg. liet. *akas, aka* „eketė“, lat. *aka* „šulinys“, jeigu pastarieji yra tos pačios šaknies, kaip lot. *aqua*¹².

Negalima nepritari J. Kurilovičiui („Baltycka deklinacija na *ē*“), kad baltų *ē*-kamienas negalėjo atsirasti kontrakcijos keliu iš *-ijā* (> *ē*)¹³. Paties J. Kurilovičiaus *ē*-kamienių daiktavardžių ir būdvardžių kilmės baltų kalbose interpretacija yra originali ir labai įdomi. Atsižvelgdamas į tai, kad moteriškoji giminė remiasi vyriškąja gimine, J. Kurilovičius mano, kad *ē*-kamienas pirmiausia yra pasirodęs moteriškosios giminės būdvardžių paradigmoje kaip naujai susiformavusio baltų kalbose vyriškosios giminės būdvardžių tipo su *-is, -in* koreliatas. Kadangi, jo nuomone, probaltų epochoje minkštieji priebalsiai egzistavę tik prieš užpakalinės eilės balsius, o prieš priešakinės eilės balsius kietųjų (*t*) ir minkštųjų (*t'*) priebalsių opozicija buvo neutralizuojama (*T*) kietųjų naudai (išskyrus *k, g* – ir šioje pozicijoje buvusius minkštus), tai atsiradus vyriškosios giminės būdvardžiams, turintiems vns. vardininko-galininko galūnes *-is, -in*, greta senesnio santykio

masculina – *t* : masculina – *t'*
feminina – *t* (+ *ā*) : feminina – *t'* (+ *ā*)

atsiradęs naujas santykis:

masculina – *t* : masculina – *t'* / *T* (vns. vard. ir gal.)
feminina – *t* (+ *a*) : feminina – *t'* (+ *ā*),

o iš čia ir moteriškosios giminės būdvardžių vns. vard. ir gal. *-t'* buvusi pakeista *-T* arba, vadinas, vietoj *t'* + *ā* čia buvo įvesta *T* + *ē* (užpakalinį balsį *ā* baltų kalbose atitiko priešakinis *ē*). Vėliau iš šių linksnių *ē*-kamienas išplitęs ir į kitus. Tokia interpretacija gerai paaiškina tai, kodėl vyriškosios giminės būdvardžius su *-is* paprastai atitinka moteriškosios giminės būdvardžiai su *-ē*. Žinoma, greičiausiai, atsiradus vyriškosios giminės *io*-kamieno būdvardžiams su galūnėmis *-is, -in, ē*-kamienas pradėjo eiti atitinkamos moteriškosios giminės reiškinio funkcijas, o moteriškosios giminės *ā*- ir *iā*-kamienai liko susieti su vyriškosios giminės *a*-kamienu ir *ia*-kamienu, turinčiu vardininke galūnę *-ias*. Tačiau visai suprantama, kad šiam reikalui galėjo būti panaudotas jau egzistuojąs *ē*-kamienas, o ne būtinai turėjo jis būti naujai sukurtas. Vadinas, reikia argumentų, kad *ē*-kamienas baltų kalbose iki tol nėra egzistavęs (kad plačiai paplitęs jis čia vėliau, dėl to ir abejonės būti negali). Neatrodo, kad tų argumentų rasti autoriui pavyko. Remtis būdvardžio *didē* linksniavimo paradigma p. 85 ir laikyti ją archaiška negalima dėl to, kad *ē*- ir *iā*-kamienių paradigmų mišinimas lietuvių kalbos tarmėse yra labai paplitęs ir jis aiškiai naujas. Netgi to mišimo priežastys yra visai aiškios ir jos irgi negali būti senos. Juk visame lietuvių kalbos plote balsių *e, ē* ir *a, ā* po minkštųjų priebalsių opozicija yra likviduota – rytinėje ir pietinėje lietuvių kalbos ploto dalyje čia turim priešakinį '*a, 'ā*, o vakarinėje – *e* ar *ē*. Dėl šios priežasties *ē*- ir *iā*-kamieno žodžių dominuoją linksniai – vienaskaitos ir daugiskaitos galininkai daug kur įgijo vienodą formą (plg. *žālē* ir *medinē, žalės* ir *medinēs*), dar kitose tarmėse – dėl galūnių trumpėjimo ir kitų kai kurių šių kamienių linksnių formos visai sutapo. Toks linksnių formų sutapimas ir buvo *ē*- ir *iā*-kamieno paradigmų jungimosi į vieną priežastis (plg., pvz., kai kurių žemaičių *mažesnēs* ir *mažesniōs, mažesnēms* ir *mažesniōms* ir pan., kai kurių ryt. aukšt. *baltesniōs, baltesniōj* ir pan.).

Tai, kad *ē*-kamienių būdvardžių įvardžiuotinės formos yra *iā*-kamienės, irgi nėra archaizmas, o naujadaras. Senuosiuose raštuose ir tarmėse yra ir *ē*-kamienių įvardžiuotinių formų, plg. vns. vard. *didėii* DP 179₂₂, vns. kilm. *didėsios* DP 245₂₃, tarmių vns. vard. *didėja, didesnėja* ir pan. (jos vartojamos greta naujesnių *iā*-kamienių formų). Juk daugumas *ē*-kamienių būdvardžių (su priesa-

¹² Žr. dėl to W. P. Schmid, *Baltische Beiträge*, III, – IF LXX (1965) 322–325.

¹³ Plg. dar ir P. Skardžius, *Zur Entstehung des ē- Ausganges im Litauischen*, – *ZfsPh XXIII* (1965) 174.

gomis *-inè, -ienè, -ainè, -ykštè, -otè, -uotè, -uolè, -ytè, -aitè, -utè* ir t.t.¹⁴) visai negali būti įvardžiuotiniai, o lietuvių kalboje yra tendencija turėti tik du įvardžiuotinių būdvardžių linksniavimo tipus: vieną – moteriškosios, o kitą – vyriškosios giminės. Dėl to *ē*-kamenės įvardžiuotinių būdvardžių paradigmos nykimas visai suprantamas.

Tai, kad funkcionaliai lietuvių kalbos *ē*-kamenas dažnai atitinka kitų kalbų (*i*)*iā*-kamina, irgi gana suprantama – didelis *ē*-kamieno išplitimas lietuvių kalboje yra vėlyvas ir jis buvo vartojamas moteriškosios giminės būdvardžių ir daiktavardžių darybai lygiai, kaip ir *iā*-kamenas. Dėl to šių kamienų funkcinis tapatumas dar nerodo, kad *ē*-kamenas galėjo išriedėti iš *iā*-kamieno ir vargu jis gali būti svarbesnis argumentas, negu liet. *žvakė* ir lot. *facēs* sugretinimas, nors lot. *facēs* ir gali būti vedinys iš *fax*, plg. dar liet. *lapė* ir lot. *vulpēs*.

H. Lovmianskis („Pogranicze słowiańsko-jaćwieskie”), remdamasis toponomastiniais duomenimis ir istoriniais šaltiniais, bando nustatyti jotvingių ir slavų (lenkų ir rusų) pasienio zoną VII–XIII a. (pietines jotvingių ribas).

J. Lebedys („Y a-t-il eu à l’université de Vilnius une chaire de lituanien aux XVIIe – XVIIIe siècles?”) parodo, kad kol kas trūksta duomenų tvirtinti, kad Vilniaus universitete XVII a. egzistavusi lietuvių kalbos katedra ir kad jos programose lietuvių kalba būtų figūravusi kaip dėstomas dalykas. Tai, kas kartais vadinama lietuvių kalbos katedra, tebuvę tik jos mokymosi būreliai ir seminaristų užsiėmimai.

V. Mažiulis („Zum baltischen *o*-stämmigen Genetivus Singularis”), be kitko, įrodinėja, kad prūsų kalbos *o*-kamieno vns. kilmininko forma *deiwas* „dievo” yra archaiška, niekada neturėjusi po galinio *s* balsio. Tai, kad, palyginti su vns. vardininku (*deiws*), trumpasis *a* šioje formoje niekada neišnyksta, jis aiškina nevienoda šių linksnių formų padėtimi struktūriniu-morfologiniu atžvilgiu (visų kamienų vienaskaitos kilmininko fleksija yra sudaryta iš „kamiengalio” ir *s* ar *es*, o vardininko fleksijos įvairios). Tokia interpretacija, rodos, galima. Tačiau nelengva patikėti, kad prūsų kalba, turinti gerai išsivysčiusią linksniavimo sistemą, būtų galėjusi *o*-kamine taip ilgai forma nebeskirti vienaskaitos vardininko nuo kilmininko. Todėl greičiau galėtų būti, kad prūsų kalbos kilmininko forma yra išriedėjusi iš formos, identiškios su s. ind. genetyvo forma (*deiwas* < **deiwasja*). Galinis *a* po *j* čia galėjo dar prieš *sj* vartimą į *š* virsti *e*, plg. vns. kilm. *stesse* < **stesja* (plg. analoginį *tj, dj* pakitimą lietuvių žemaičių tarmėje – *jautė* < *jautei* < **jautjai* > aukšt. *jaučiai*), o vėliau galinis *e* daiktavardžio fleksijoje galėjo išnykti dėl morfologinių priežasčių – dviskiemeni galūnei virstant vienskiemene. Įvardžio forma *stesse* išliko, kadangi jo paradigmoje buvo gana daug linksnių, turinčių dviskiemenes formas (plg. *stesmu, stēison* ir pan.).

F. Milevskis („Przyczynki do akcentologii bałtosłowiańskiej”) pirmojoje straipsnio dalyje apibendrina ligšiolinius Hirto dėsnių tyrinėjimus baltų-slavų kalbose, o antrojoje – nagrinėja prūsų kalbos vardažodžių kirčiavimą. Pritardamas H. Hirto, Dž. Bonfantės ir V. M. Ilič-Svitičiaus koncepcijai¹⁵, T. Milevskis H. Hirto dėsnių grindžia ir hetitų kalbos faktais. Jis pateikia kelis atvejus, kur tas akūtinės baltų-slavų šaknis, kurios pagal Hirto dėsnių kirtį yra atitraukę į save, atliepiančios hetitų šaknys, neturinčios *h* ir atspindinčios ilgą skiemens sudaromąjį elementą (plg. lat. *līgs*, s. ind. *dīrghaḥ*, het. *dalugai-*), o akūtinės baltų-slavų šaknis, neatitraukusias kirčio, atliepiančios hetitų šaknys su trumpuoju diftongu + *h* (lat. *aĥt*, het. *arĥ-*).

¹⁴ Žr. A. Valeckienė, Dabartinės lietuvių kalbos įvardžiuotinių būdvardžių vartojimas, – Literatūra ir kalba, II, Vilnius, 1957, 257 t.

¹⁵ Žr. H. Hirt, Der indogermanische Akzent, Strassburg, 1895, 91 t.; G. Bonfante, L’accento lettone gestossen (^) e l’ „acuto mobile” lituano, – StB IV (1934); L’accento dei nomi lituani del tipo nom. sing. *kėlmas*: plur. *kelmai*, – StB VI (1936–1937); В. М. Иллич-Свитыч, Именная акцентуация в балтийском и славянском, Москва, 1963, 78 t.

T. Milevskis laikosi tradicinės pažiūros, kad baltų-slavų akūtas buvęs kylanti ir cirkumfleksas – krintanti intonacija (p. 117, 119), o lietuvių kalboje vėliau įvykusi „ogólna metatonia“: akūtas virtęs krintančia, o cirkumfleksas kylančia intonacija (p. 120). Tačiau, remiantis lietuvių kalbos tarmių duomenimis, ypač žemaičių tarpe, kur akūtas cirkumfleksui yra priešpastatomas kaip aukštas tonas neaukštam, reikia manyti, jog slavų ir prūsų fonetinė intonacijų realizacija, iš vienos pusės, ir lietuvių intonacijų fonetinė realizacija, iš kitos pusės, yra ankstesnės fonetinės intonacijų realizacijos, iš esmės besiskiriančios nuo vėlesnės, fiksuotos jau atskirose baltų ir slavų kalbose, raidos rezultatas¹⁶.

Įdomus yra T. Milevskio bandymas įrodyti, jog prūsų kalboje egzistavusios keturios vardžodžio kirčiavimo paradigmos, analoginės lietuvių kalbos kirčio paradigmoms ir, vadinasi, čia veikęs Fortunatovo – de-Sosiūro dėsnis. Tačiau vargu tai yra pavykę įrodyti, kadangi: 1) vediniai su *-snā* prūsų kalboje galėjo būti akūtinės šaknies ir turėti tokią kirčio kreivę, kokią turi liet. *galvā* (3 kirčiuotė); darant daiktavardį iš veiksmažodžio, baltų kalbose gali būti panaudota ir priegaidžių kaita, todėl tai, kad daiktavardis turi atitinkamos cirkumflekcinės šaknies veiksmažodį, dar nereikia, kad ir daiktavardis turėjo cirkumflekcinę priegaidę; 2) *semmē* sakinyje *tou asse semmē* yra vardininkas (plg. liet. dial. *žemē*), o ne įnagininkas ir apskritai prūsų prielinksnis *sen* vartojamas su galininku¹⁷. Vien žodžių *ālgas* ir liet. *algōs* kirčiavimo skirtumas, žinoma, yra per silpnas argumentas, kad Fortunatovo – de-Sosiūro dėsnis yra veikęs prūsų kalboje¹⁸.

J. Nalepa („Przyczynek do znajomości toponomastyki i mowy Jaćwięgòw“) ežero vardą *Garbas* (plg. pr. *garbis* „kalnas“) ir jo variantus gana pagrįstai laiko jotvingiškais, t. y. baltiškais. Galima dar pridurti, kad šaknies *Garb-* toponomastikos yra Lietuvos ir Latvijos teritorijose (plg. lie. kaimą *Gārbēnai*, la. kaimą *Garbas*, kalną *Garbēni* ir kt.¹⁹). Straipsnyje įtariama jotvingišką esant ir raštuose fiksuotą pavadinimą *Laksde* „Lazdijai“. Tačiau pavadinimo *Lizdai* ir *Lizdų* ežeras jokiū būdu jau negalima sieti su *lazda* (lat. *lazda*, *ležda* ir pan.), kadangi jis yra susijęs su žodžiu *lizdas* „Nest, gniazdo“. Čia, matyt, priklauso ir raštuose fiksuotas vardas *Lixdunen*.

Įdomūs bei turiningi yra ir likusieji leidinio straipsniai: V. Pizanio „Wörter auf -r für „Weib“, „Ehefrau“, A. Prosdocimi „Litewskie *laūmē*, lacińskie *Libera*“, V. N. Toporovo „Об одной „ятвяжской“ мифологеме в связи со славянской параллелью“, J. Ochmanskio „Weneckie początki Litwy“, V. Rūkės-Dravinio „Isoglossen und Sprachgrenzen“, J. Safarevičiaus „Uwagi o wykrzykniakach w utworach Donelaitisa“, H. Safarevičovos „O obosznosci postaci *dom* i *dóm* w utworach Mickiewicza“, P. Trosto „Two remarks on Lithuanian vocalism“²⁰, A. Volfo „W sprawie nazwy Jaćwięgów“, P. Zvolinskio „Quaestiunculae onomasticae“. Čia neįmanoma kiek plačiau prie jų sustoti.

Kaip matyti, trečiasis leidinio „Acta Baltico-Slavica“ tomas yra didelis ir labai vertingas indėlis į baltų kalbų, kultūros ir istorijos tyrinėjimą.

J. Kazlauskas

¹⁶ Žr. apie tai Baltistica, III (1), 1967.

¹⁷ Plg. J. Endzeli n, Altpreussische Grammatik, Riga, 1944, 82 t.

¹⁸ Žr. dar ypač N. van Wijk, Das Gesetz de Saussures im Altpreussischen, – TiŽ II (1924).

¹⁹ Žr. J. Endzelīns, Latvijos PSR vietvārdi, I, Rīgā, 296 t.

²⁰ Apie literatūrinės lietuvių kalbos fonologinę sistemą žr. šių eilučių autoriaus straipsnį, – Kalbotyra, XIV, Vilnius, 1966. Ten esu nurodęs, kad tarptautiniuose žodžiuose lietuvių literatūrinėje kalboje nėra specifinio balsio *ę* (jis yra išgalvotas kalbininkų). Be to, dvibalsius *ie* ir *uo*, rodos, paprasčiau yra laikyti dviejų fonemų junginiais.